

Heroina w masce – Aleksandra Piłsudska

Witam Was w kolejnym odcinku podcastu „Książka z Szafy”. Tym razem o niezłomności, bohaterstwie, kobiecości i ukrywaniu się za cudzą biografią. Ja nazywam się Baśka Bak i zapraszam na spotkanie z Aleksandrą Piłsudską - Patronką Roku 2023.

Już na samym początku muszę powiedzieć, że naprawdę nie wiem, czy jej postać bardziej wzbudzała mój podziw, czy zniecierpliwienie. Dobrze, że jest biblioteka. Z jej przepastnych szaf mogłam wyciągać książki opisujące nie tylko biografię naszej dzisiejszej bohaterki, ale czynniki budujące jej osobowość.

W każdym razie przedstawiam Wam Olkę Szczerbińską – Aleksandrę Piłsudską, damę niepokorną, śmiałą, świadomie walczącą o niepodległość, równouprawnienie, osobę podziwianą, szanowaną, panią Marszałkową, działaczkę społeczną, osobowość. Jednocześnie „kobietę w masce”, wtłoczoną w formę, wyłaniającą się, a może wychylającą z biografii Józefa Piłsudskiego. Jej życie było teatrem, w którym odgrywała różne role : działaczki Polskiej Partii Socjalistycznej i uczestniczki rewolucji 1905 roku, dowódczyni oddziału kuriersko-wywiadowczego I Brygady Legionów, a potem kochanki, żony, matki, wiernej, a może fanatycznej strażniczki pamięci o Józefie Piłsudskim.

Zaznaczam, że specjalnie będę mówić o herstorii , a nie historii Aleksandry Piłsudskiej, aby spojrzeć na jej dzieje z kobiecej perspektywy. Ten sposób wydaje się najlepszy z uwagi na to, że lata życia – końcówka XIX i połowa lat XX wieku – przypadają na szczególny okres zmian społeczno-kulturowych. Kobiety zaczęły wkraczać wtedy w obszary życia społecznego zarezerwowane do tej pory wyłącznie dla mężczyzn.

Poznając herstorię Aleksandry Piłsudskiej zastanawiałam się nad pewnymi kwestiami.

Po pierwsze, czy w świadomości społeczeństwa kobieta może istnieć jako bohaterka narodowa i jak to bohaterstwo jest rozumiane. Po drugie, co to jest tożsamość i na jakiej podstawie jest określana. I po trzecie, jak relacje wpływają na dzieje danej postaci.

Zacznę od bohaterstwa. Bohater to definicyjny, określony wzór osobowy, reprezentant wspólnoty narodowej i jej wartości, wcielający w życie wartości społeczne. Bohater to ten, który odznacza się geniuszem, patriotyzmem, odwagą duchową i fizyczną, wytrzymałością. Bohater podejmuje ryzyko i ma odwagę zmagać się z przeciwnościami losu.

W panteonie bohaterów narodowych znajdują się osoby zasłużone dla kultury, nauki i wybitni politycy.

W literaturze obecne jest stwierdzenie, że polskimi bohaterami narodowymi stawali się posiadający najwyższą sankcję boską i ludzką wodzowie prowadzący wojska do klęski i tłumaczący tę klęskę poeci. Bohaterem mógł zostać : wódz, wojskowy, zasłużony na polu bitwy, wieszcz, poeta.

Znana jest również figura „bohatera zapomnianego”, tzw. „bohatera bez sławy”. Jego czyny pozostały w cieniu wielkich wydarzeń.

Jak określane są kobiety – bohaterki? W historii światowej to przede wszystkim święte, postaci drugoplanowe, stojące w cieniu męskiego bohaterstwa na pozycjach wspomagających mężczyzn w działaniach politycznych i militarnych. Bohaterkami są kobiety prowadzące salony polityczne, czy artystyczne.

W tym miejscu należy odnieść się do istniejącego w świadomości ludzkiej stereotypu. Dzieje kobiet zapisywane były według idealnego dla niektórych wzorca : podziału ról na sferę męską i kobiecą. Mężczyzna przybierał w niej rolę rycerza osłaniającego kobietę, która była podrzędna, uległa i poddana. Obraz uzupełniało małżeństwo i macierzyństwo.

Stosunkowo od niedawna przedmiotem badań historyków i socjologów stały się dzieje kobiet w czasie wojen. Faktem jest, że znaczna część kobiet potrafi szybko zareagować na sytuację i przejąć wiele męskich ról. Wyróżniają się wtedy niestereotypowymi zachowaniami , nieodpowiednimi w danym kręgu kulturowym dla kobiecego modelu jednostki.

Dlatego niezwykle ważne było i jest budowanie własnej tożsamości, która jest przejawem wolności człowieka. Tożsamość to społecznie i kulturowo ukształtowana struktura odczuć, wartości i przedstawień jednostki.

Elementem kobiecej tożsamości jest relacyjność, czyli odpowiedzialność za drugiego człowieka, wrażliwość na jego potrzeby oraz określenie własnej wartości poprzez związki, w których kobieta funkcjonuje. Niekiedy okoliczności sprawiają, że kobiety podejmują decyzję o wycofaniu się z walki o swoją indywidualność lub odwrotnie – sytuacja wymaga zachowań niewpisujących się w określony schemat czy formę. Tożsamość to indywidualny sposób istnienia, zmieniający się w czasie, wytwarzany i podtrzymywany przez jednostkę.

Teorie te doskonale wpisują się w biografię Aleksandry Piłsudskiej – zwroty i przejścia w jej życiu. Z bohaterki pierwszej wojny światowej stała się domową współpracownicą męża, a następnie działaczką społeczną. Jej życie prywatne, intymne mieszało się z walką, polityką, aktywnością społeczną. Piłsudska pełniła wiele ról życiowych. Jej herstoria pełna jest wolt i zakrętów. W swoich wspomnieniach napisała szczególne zdanie : „Nie jestem już tym, kim byłam poprzednio”. Zdanie to odnosi się do każdego z trzech etapów jej życia : lat młodości (1882-1926), lat dojrzałości (1926-1939), lat emigracji (1939-1963).

Aleksandra Szczerbińska urodziła się w grudniu 1882 roku, w zubożałej rodzinie ziemiańskiej. Po śmierci rodziców, wychowaniem Oli i jej żyjącego rodzeństwa zajęła się babka – Karolina z Truskolaskich Zahorska i ciotka Maria Zahorska.

Babka – kobieta silna, odważna, samodzielna i niezależna, wychowywała wnuki w tradycji i legendzie powstania styczniowego. Była kobietą twardą i zasadniczą, ale Aleksandra miała u niej szczególne względy.

Aleksandra ukończyła suwalskie gimnazjum, którego grono pedagogiczne, oprócz księdza i polonistki stanowili sami Rosjanie. Jednocześnie uczyła się w tajnych kółkach samokształceniowych.

Po zakończeniu gimnazjum wyjechała do Warszawy. Mogła studiować dzięki poparciu babki, która stanowczo spacyfikowała ciotkę i resztę rodziny. Uważali, że miejscem kobiety jest dom, a nie praca i studia. Zmarła w 1901 roku opiekunka, zagwarantowała wnuczce, że „nikt z rodziny nie będzie stawiał przeszkód, nawet gdyby coś chciała zrobić wbrew ich woli”.

W Warszawie Aleksandra uczyła się w żeńskiej Wyższej Szkole Handlowej Józefy Siemiradzkiej, dzięki której zdobyła wykształcenie handlowe i społeczno-ekonomiczne. Nauka trwała 2 lata. Szkoła miała wysoki poziom. W programie było prawo cywilne i handlowe, ekonomia, chemia, geografia, język

niemiecki, język francuski, korespondencja w języku polskim, rosyjskim, francuskim, niemieckim, buchalteria, arytmetyka handlowa, towaroznawstwo. Równolegle młoda kobieta uczęszczała na wykłady tajnego Uniwersytetu Latającego, gdzie zawarła nowe znajomości, miała okazję studiować socjologię polityczną, historię literatury.

Po studiach rozpoczęła pracę zawodową w fabryce wyrobów skórzanych na Woli. Mogła przyglądać się z bliska życiu i pracy środowiska robotniczego. Problemy społeczne były zawsze w kręgu jej zainteresowań, nie dziwny zatem jest fakt, że zaczęła poszukiwać organizacji, która w programie miałaby walkę o zmiany społeczne. Zetknęła się ze Stronnictwem Narodowo-Demokratycznym, lecz nie odpowiadała jej filorosyjskość partii. Nie związała się również Socjaldemokracją Królestwa Polskiego i Litwy, ponieważ jej program opierał się głównie na walce z burżuazją i dążeniu do poprawy bytu robotników. Szczerbińska odrzucała „wygodnictwo” pozytywistów, postawy arystokracji i bogatego mieszczaństwa. Nie identyfikowała się z dekadencją ówczesnej polskiej młodzieży – drażnił ją Przybyszewski i maniera jego żony Dagny. Najbardziej zgadzała się z ideami, które głosili socjaliści. W 1904 r. przystąpiła do Polskiej Partii Socjalistycznej, licznej, silnej i dobrze zorganizowanej, skutecznej w działaniu, z dobrze rozbudowaną siecią wpływów wśród robotników. Skłaniała się ku frakcji „starych” PPS-owców z Piłsudskim na czele, dążących do zaostrzenia sytuacji politycznej w Królestwie Polskim poprzez organizację manifestacji, czynnych napaści na szpiclów i przedstawicieli rosyjskiego aparatu przemocy. Aleksandra Szczerbińska aktywnie włączyła się w działalność socjalistyczną, interesowała ją walka, udział w pracy agitacyjnej i w akcjach terrorystycznych.

W tym miejscu należy odpowiedzieć na pytanie, czy kobiety były akceptowane przez liderów i szeregowych działaczy partii i jak wyglądała ich praca i działalność. Zakres działalności kobiet w partii był rozległy. Pracowały w drukarniach partyjnych, kolportowały nielegalne druki, przerzucały „bibułę” za granicę i roznosiły ją po mieście. Zbierały też pieniądze na działalność partyjną oraz urządzały tajne lokale. Tego typu praca konspiracyjna wymagała wiele poświęcenia, narażała często na długotrwałą rozłąkę z bliskimi i liczne niebezpieczeństwa. Nierzadko jednak młode działaczki PPS narażone były na niechęć i lekceważący stosunek do ich starań. Mimo, że kobiety były silnie zaangażowane w działalność partii, to ich praca nie zawsze spotykała się z uznaniem męskich członków organizacji.

Dla Szczerbińskiej ważnym motywem działalności, oprócz walki o niepodległość, była walka o równość i godne życie dla robotników – kobiet i mężczyzn. Ze względu na swoje cechy charakteru – zdeterminowanie i odwagę, stanowczość, a także skrytość – bardzo szybko objęła odpowiedzialne stanowisko organizatorki składów broni.

Zwrócono uwagę, że Szczerbińska w tamtym okresie wykazywała cechy osoby strauatyzowanej po śmierci obojga rodziców. W dzieciństwie była „dzieckiem niezłomnym” – odpornym na wszystko, z charakterem, wrodzonym potencjałem i siłą przetrwania. Wczesne, trudne doświadczenia wpłynęły na zachowania w życiu dorosłym – umiejętność odnoszenia sukcesu i radzenia sobie w życiu. Widoczne jest również poszukiwanie osób godnych zaufania, zastępczych rodziców, brata lub być może starszego o 15 lat partnera?

Z całą odpowiedzialnością mogę powiedzieć, że łutem szczęścia dla Aleksandry było spotkanie z Józefem Piłsudskim i obecność w orbicie jego zainteresowań. Nie znalazłaby się na kartach historii, gdyby nie jej romans i małżeństwo z późniejszym Marszałkiem. Na nic zdałoby się jej uczestnictwo w rewolucji 1905 roku. Nikt nie pamiętałby o tym, że szmuglowała broń, uczestniczyła w akcji terrorystycznej pod Bezdunami, była kurierką i szpiegiem, więziona na Pawiaku, w Szczypiornie

i Lauban, walczyła o niepodległość, wzięła aktywny udział w wojnie. Spotkanie z Piłsudskim całkowicie odmieniło jej herstorię. Życie osobiste Aleksandry Szczerbińskiej od 1906 roku splatało się z działalnością Józefa Piłsudskiego. Trzeba wyraźnie zaznaczyć, że Piłsudski nie był człowiekiem, który dbał o życie rodzinne i budowanie trwałych związków z kobietami. To kobiety ulegały fascynacji jego osobowością i zaletami fizycznymi.

Zgrzytem jest to, że Szczerbińska wkroczyła w pierwsze małżeństwo Piłsudskiego i była przyczyną klęski innej kobiety. Chociaż stała się, jak mówiła Maria Piłsudska, „tą cholera”, to należy przyznać, że wykazała się sporym hartem ducha. Wycofała się w cień, urodziła dwie córki, starała się stworzyć dla nich bezpieczny dom i azyl dla Piłsudskiego. W momencie odzyskania niepodległości przez Polskę Szczerbińska była kobieta niezależną, całkowicie samodzielną, która borykała się z trudnościami i samotnym macierzyństwem. Złamała wszelkie konwenanse epoki i swojej warstwy. Jednocześnie była przekonana, że jej osobisty wpływ na Piłsudskiego oraz wkład kobiet w działania pierwszej wojny światowej przyczyniły się uzyskania przez nie praw wyborczych.

Po ślubie z Piłsudskim w 1921 roku, całkowicie zrezygnowała z indywidualnej roli w przestrzeni publicznej. Skryła się w cieniu jego osoby. Zajęła się organizacją życia codziennego (niekoniecznie łatwego i dostatniego) oraz opieką nad dziećmi. Wojenne zasługi nie stały się dla niej trampoliną do kariery w niepodległej Polsce. Ale 17 maja 1922 roku za te zasługi otrzymała najważniejsze odznaczenie państwowe. Została uhonorowana Krzyżem Srebrnym Virtuti Militari.

W dwudziestoleciu międzywojennym dzielnie towarzyszyła Piłsudskiemu. Stała się również jego cichą pracownicą i sekretarką, która wykorzystując swoje powiązania towarzyskie, wypełniała poważne misje polityczne.

Po przewrocie majowym wzrosło zainteresowanie osobą Aleksandry Piłsudskiej – była przecież żoną polityka, który dokonał zamachu stanu w Polsce. Udzielała wywiadów, w których ocieplała wizerunek Marszałka i tłumaczyła jego postępowanie. Wydaje się, że już wtedy rozpoczęła pracę nad tworzeniem symbolicznego wizerunku Józefa Piłsudskiego, a przy okazji wizerunku samej siebie. Tworzyła mit Marszałka jako doskonałego przywódcy państwa, doskonałego (mimo zdrad) męża, odpowiedzialnego ojca. Aleksandra Piłsudska nigdy nie była obiektem kultu. W zależności od okoliczności politycznych stawała się czynnikiem uzupełniającym, fragmentem mitu, świadczącym o ekstraordynaryjności Piłsudskiego, który miał również wyjątkową żonę. U boku wybitnego wodza naczelnego stała bohaterką rewolucji i wojny. W czasach pokoju była najlepszą matką i żoną oraz zajmowała się działalnością publiczną. Jawiła się jako osoba sprawdzająca się we wszystkich obszarach życiowej aktywności, pokazywana była jako postać wybitna, dobrze zorganizowana, o szlachetnym charakterze. Taki obraz siebie wykreowała dla opinii publicznej, przy czym zadbała również o udokumentowanie wydarzeń historycznych, w których osobiście brała udział.

Po śmierci męża w 1935 roku, Piłsudska ze zdwojoną mocą skupiła się na działaniach mających na celu pielęgnowanie kultu Marszałka. Walczyła o treści zawarte w książkach, filmach i sztukach teatralnych, starała się kontrolować wszystkie wypowiedzi z nim związane. Krytykowała publikacje Pobóg-Malinowskiego, Sławoja Felicjana Składkowskiego i Kazimiery Iłakowiczówny. Śledziła wszystkie publiczne wypowiedzi dotyczące Marszałka, stała na straży jego dobrego imienia i nie wahała się używać najostrzejszych słów w jego obronie.

Z początkiem października 1939 roku Aleksandra Piłsudska znalazła się na przymusowej emigracji w Wielkiej Brytanii, gdzie spędziła ostatnie 24 lata życia. W tym czasie aktywnie udzielała się w politycznych kręgach piłsudczyków oraz współorganizowała Instytut Józefa Piłsudskiego w Londynie. Wydaje się, że zaczęła prowadzić udane życie osobiste. Korespondowała z dawnymi współpracownikami i przyjaciółmi, wspierała Polaków w kraju. Obserwowała wchodzenie w życie dorosłych córek, później zaangażowała się w opiekę nad wnuczętami. Spisała swoje wspomnienia, zajęła się również gromadzeniem materiałów dotyczących działalności kobiet w oddziałach kurierskich oraz innych organizacjach społecznych i politycznych. Próbowwała uczestniczyć w życiu politycznym, jednak jej aspiracje znacznie przekraczały możliwości działania i wpływu na bieżącą politykę emigracyjną rządów. Traktowano ją z szacunkiem przez wzgląd na Marszałka, owszem wysłuchiowano jej uwag, ale nie zawsze odnoszono się do nich z powagą. Była doskonałym narzędziem do tworzenia odpowiedniej polityki historycznej.

Na zakończenie podzielę się z Wami pewną refleksją. O postaci Aleksandry Szczerbińskiej Piłsudskiej przypominano sobie w związku z obchodami 100. rocznicy odzyskania niepodległości. Zaobserwowałam pewną tendencję do tabuizacji postaci, do tworzenia wypreparowanych biografii przy okazji różnych rocznic. Całe szczęście w zasobach bibliotek można znaleźć publikacje w miarę obiektywnie oceniające postać Aleksandry Piłsudskiej. Faktem jest, że jej historia jest opowieścią o kobiecie niezwyklej, damie niepokornej, zaangażowanej w walkę o równouprawnienie kobiet i niepodległość Polski. Zwrot w dziejach sprawił, że znalazła się blisko Józefa Piłsudskiego, dzięki czemu mogła wybić się z tłumu osób i zaistnieć w świadomości społecznej. Była też kobietą, która musiała zadbać o swoich najbliższych, pragnęła szacunku i zrozumienia, znała swoją wartość i tak napisała swój życiorys, że można nazwać ją heroiną.

I jeszcze jedno. Aleksandra Piłsudska w pewnym okresie swojego życia pracowała w bibliotece. Współtworzyła wtedy plan napadu na pociąg pocztowy przewożący dość sporą gotówkę. Przy następnej wizycie w bibliotece spróbujcie odgadnąć, do jakich akcji przygotowują się bibliotekarki. A jeśli nie wyczytacie niczego z naszych twarzy, to zawsze możecie zajrzeć na stronę internetową i fanpage. To tam umieszczamy bardzo tajne plany naszych przyszłych działań.

Do zobaczenia, Baśka Bak.

Do przygotowania tego odcinka podcastu „Książka z Szafy” wykorzystano następujące publikacje z zasobów Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Przemyślu z filiami w Jarosławiu, Lubaczowie i Przeworsku:

- Wspomnienia / Aleksandra Piłsudska. - Warszawa : "Novum", 1989. **GP 92773 Przemyśl, GP 82521 Przemyśl, GP 90171 Przemyśl, GL 37336 Lubaczów, GL 36459 Lubaczów, GK 36639 Przeworsk, GK 36899 Przeworsk**
- Aleksandra Piłsudska (1882-1963) / Marta Sikorska. - Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2021. **(dostęp w Ibuk Libra)**
- Niepokorne damy : kobiety, które wywalczyły niepodległą Polskę / Kamil Janicki. - Wydanie I. - Kraków : Znak Horyzont, 2018. **1J 57362 Jarosław, GK 53792 Przeworsk, GL 51159 Lubaczów, GP 113454 Przemyśl**
- Kobiety niepokorne : reformatorki, buntowniczk, rewolucjonistki / pod red. Izabeli Desperak i Ingi Kuźmy. - Łódź : Uniwersytet Łódzki, 2017. **GP 113062 Przemyśl**

- Kobieta którą pokochał marszałek : opowieść o Oli Piłsudskiej / Katarzyna Droga. - Wydanie II. - Kraków : Znak JednymSłowem, 2023. **GP 117792 Przemysł**
- Tożsamość polskich kobiet : ciągłość, zmiana, konteksty / Anna Titkow. - Warszawa : Instytut Filozofii i Socjologii PAN, 2007. **GP 97915 Przemysł**
- Nowoczesność i tożsamość : "ja" i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności / Anthony Giddens ; przeł. Alina Szulżycka. - Wyd. 2 (dodr.). - Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012. **GP 105699 Przemysł**

Zapraszam do biblioteki.